

MARXIZMUS-LENINIZMUS O ZMENE PREDMETU FILOZOFIE

Vznik marxizmu-leninizmu je veľkým prevratom vo filozofii. Tento revolučný prevrat uskutočnený Marxom a Engelsom môžeme charakterizovať ako *proletársku revolúciu* vo filozofii; jej dôsledkom bol vznik dialektického a historického materializmu — svetonáhľadu komunistickej strany. Súdruh Stalin charakterizuje podstatu veľkého objavu zakladateľov vedeckého komunizmu takto:

„Predovšetkým treba vedieť, že proletársky socializmus nie je iba filozofickým učením. Je učením proletárskych mas, ich zástavou, učením, ktoré si vážia a pred ktorým sa skláňajú proletári celého sveta. Marx a Engels nie sú teda len zakladateľmi nejakej filozofickej „školy“ — sú to živí vodcovia živého proletárskeho hnutia, ktoré rastie a mocnie každým dňom.“¹

V tejto Stalinovej definícii je pozoruhodne vyjadrená základná, kvalitatívna odchodnosť marxizmu a všetkých pred ním sa vyskytujúcich filozofických náuk vládnučích vykorisťujúcich tried — rátajúc do toho aj pokrokové filozofie. Vznik marxizmu značil základnú, zásadnú zmenu triednej povahy filozofie. Na to poukazoval Marx už r. 1844, t. j. vtedy, keď sa iba stával zakladateľom vedeckej ideologickej proletariátu a keď sa rozhodne rozchádzal s idealistickými náhľadmi, ktoré sa ním zaoberaly. Marx napísal v *Nemecko-francúzskej ročenke*:

„Práve tak, ako filozofia nachádza v proletariáte svoju *materiálnu* zbraň, tak nachádza proletariát vo filozofii svoju zbraň *duchovnú*.“²

Dialektický materializmus narúša filozofiu v starom smysle slova. Filozofia vládnučích vykorisťujúcich tried bola prirodzene odtrhnutá od pracovnej činnosti ľudu, od jeho revolučného boja; nielenže nenapomáhala politické uvedomenie mas, ale práve naopak, duchovne zotročovala pracujúcich tým, že ich podrobovala vykorisťujúcemu zriadeniu. Jej heslom bolo pozeráť sa na veci sub specie aeternitatis, s hľadiska večnosti, pričom ignorovala postavenie pracujúcich, ich núdzu a potreby, vyslovovala „chladnokrvné“ filozofické úvahy, zanedbávala prax a zmenu skutočnosti ako čosi nerozumného a nedôstojného a hlásala fatalizmus alebo božské riadenie. Dokonca taký francúzsky materialista ako Paul Holbach, vynikajúci ideologický predstaviteľ buržoáznej revolúcie, tvrdil:

„Náš život je čiara, po ktorej musíme z rozkazu prírody prebehnúť po povrchu zemegule a nemáme možnosti vzdialiť sa od nej hoc len na chvíľu.

¹ J. V. Stalin, *Spisy* I, Bratislava 1949, 243.

² K. Marx—F. Engels, *Sočinenija* I, 412.

Cítíme sa dobre alebo zle, sme šťastní alebo nešťastní, rozvážni alebo nerozvážni bez hocakej závislosti od svojej vôle.“³

Takto filozoficky interpretovali skutočnosť predstaviteľa materialistického smeru v ideológii vykorisťujúcich tried. Pokiaľ ide o idealistov, tí stavali proti materiálnej skutočnosti mytické, nadhmotné vedomie a pohrdali praktickým revolučným vzťahom k životu ako niečím nerozumným, nefilozofickým. Tak jeden z predstaviteľov nemeckej idealistickej filozofie, J. G. Fichte, s presvedčením tvrdil, že „najsladšia odmena filozofického skúmania je, že postihujúc všetko vo všeobecnom súvisi a nič nenechávajúc osihoteným, všetko uznáva nevyhnutným a preto dobrým a uspokojuje sa so všetkým existujúcim tak, ako to existuje, keďže to musí byť také pre vyšší cieľ“.⁴

A tak základnou črtou filozofie vládnúcich vykorisťujúcich tried bola požiadavka nestrannosti. Filozofia sa vyhlasovala za jedinú oblasť poznania, ktorá je cudzia „prechodným“ záujmom každého druhu a ktorá má za predmet nie veci prechodné, ale večné, nie relatívne, ale absolútne a možno povedať, že sa týči nad búrlivým morom života. Nestrannosť, bezzáujmovosť, ľahostajné skúmanie, „odpor k nepokoju bezprostredných naruživostí v skutočnosti“⁵ — ako hovorí Hegel — toto všetko sa vydávalo za podstatu filozofie, za jej osobitosť, za odchodnosť filozofie od praktického života, od užitočných vedomostí, od politiky atď. Je jasné, že toto prikázanie, ktoré Marx charakterizoval slovami: „... prestaň bojovať, celý tvoj boj je hlúposť...“⁶ bolo vzdialené od nestrannosti ako nebo od zeme. Práve naopak, toto filozofické prikázanie (celkom analogické prikázaniu náboženskému) značilo iba „... pokrytecké, zastrené, pasívne vyjadrenie príslušnosti k strane sýtych, k strane vládnúcich, k strane vykorisťujúcich“.⁷

Marx a Engels sa rozhodne postavili proti starej filozofii, ktorá v podstate predstavovala analogiu vykorisťujúceho poriadku. Marx už vo svojich prvých prácach revolučne a kriticky skúma otázku vzťahu medzi filozofiou a tzv. každodenným poznaním. Proti vládnúcej filozofickej tradícii dokazuje, že poznanie, ktoré sa uspokojuje so skutočnosťou, ktorá všetko ospravedlňuje a všetko „vysvetľuje“, nie je filozofické, ale je práve každodenné, filisterské, náboženské a otrocké poznanie. Naozaj filozofické poznanie musí vystupovať proti podmienkam života, ktoré ztročujú človeka, musí sa ponášať na legendárneho Prometea, bojujúceho proti bohom a nie sa pred nimi skláňajúceho.

Keď sa Marx a Engels rozišli so starou filozofiou a na prvé miesto postavili otvorenú, bojovnú proletársku strannickosť, našli prirodzene predmet vedeckej filozofie v zdôvodňovaní všesvetového dejinného, komunistického

3 P. Holbach, *Sistema prírody*, 1940, 117.

4 J. G. Fichte, *Osnovnyje čerty sovremennoj epochi*, 1906, 12.

5 G. Hegel, *Sočinenija* VIII, 422.

6 K. Marx—F. Engels, *Sočinenija* I, 366.

7 V. I. Lenin, *Sočinenija* X, 61.

pretvorenia života. Otázka triedneho boja, revolúcie, diktatúry proletariátu a podobné otázky, so stanoviska starej profesorskej filozofie „nefilozofické“, staly sa pre marxizmus najdôležitejšími filozofickými problémami. Preto hovoril Marx, keď charakterizoval svoj vzťah k starej filozofii: „... treba z nej vyskočiť a ako obyčajný človek študovať skutočnosť“.⁸

No toto rozhodné a nenávratné odmietnutie starej filozofie nijako neznačí odmietnutie filozofie vôbec. Takéto chápanie podstaty veľkého objavu Marxovho a Engelsovho značí v podstate odmietanie marxistickej filozofie, snižovanie marxistickej filozofie, snižovanie marxistického svetonáhľadu všeobecne v duchu buržoázneho pozitivismu, hlásajúceho reakcionárske filozofické myšlienky pod zástavou nihilistického odmietania všetkej filozofie. Revolučne kritické odmietanie filozofie vykorisťujúcich tried značí, ako to geniálne ujasňuje súdruh Stalin, základnú zmenu samého predmetu filozofie, vytvorenie vedeckej filozofie namiesto predvedeckej a nevedeckej filozofie tried, ktoré existovali pred proletariátom. Súdruh Stalin, charakterizujúci marxizmus ako filozofiu nového typu, hovorí:

„Marxizmus, to je nielen teória socializmu, je to jednoliaty svetonáhľad, filozofický systém, z ktorého logicky vyplýva Marxov proletársky socializmus. Tento filozofický systém sa volá dialektický materializmus.“⁹

Tak je marxisticko-leninská filozofia v podstate odchodná od predchádzajúcich filozofií svojou triednou povahou a v dôsledku toho svojím vlastným predmetom. Veľký revolučný prevrat vo filozofii, ktorý uskutočnil marxizmus, bol súčasne základným, principiálnym zmenením samého predmetu filozofie. Z toho jasne vyplýva, aké chybné by bolo — ako to niekedy robievajú autori niektorých článkov — stotožňovať predmet filozofie s otázkou vzťahu vedomia a bytia, ktorá predstavuje základný gnozeologický problém celej filozofie od čias jej vzniku až podnes. Toto nesprávne stanovisko nevyhnutne privádza k dôsledku, že predmet filozofie zostával v podstate vždy ten istý a že predmet marxistickej filozofie spadá dovedna s predmetom filozofických náuk, ktoré existovali pred ňou. Takéto stotožňovanie predmetu filozofie so základným gnozeologickým problémom v skutočnosti ignoruje revolučný prevrat vo filozofii, uskutočnený marxizmom. Dialektický materializmus v takom prípade vystupuje iba ako jednoduchý nástupca predchádzajúcich pokrokových náuk, ako ich zavŕšenie. Na filozofickej diskusii o knihe G. F. Alexandrova *Dejiny západoeuropskej filozofie* podrobil A. A. Ždanov kritike snižovanie revolúcie vo filozofii, zavŕšenej zakladateľmi marxizmu, ktoré sa v knihe nachádzalo. „Taká definícia — dokazoval súdruh Ždanov — odlišuje marxizmus od predmarxistických filozofických systémov len ako učenie celkom dôsledné a vedecké vo všetkých svojich vývodoch. Podľa toho

⁸ K. Marx—F. Engels, *Sočinenija* IV, 215.

⁹ J. V. Stalin, *Spisy* I, Bratislava 1949, 295.

teda odchodnosť marxizmu od predmarxistických filozofií je iba v tom, že tieto filozofie neboly celkom dôsledné a vedecké a že starí filozofi sa len »mýlili«.“¹⁰

Rozumie sa, že to, či iné riešenie základnej otázky filozofie — materialistickej či idealistickej — tvorí neodlučiteľný prvok odpovedajúceho (materialistického alebo idealistického) riešenia otázky predmetu filozofie. K tejto otázke sa neskoršie vrátíme, teraz poukážeme iba na to, že predmet filozofie neobmedzujeme na otázku vzťahu bytia a vedomia, hoci je s ňou spojený: predmetom filozofie je jej základný špecifický obsah, vyjadrujúci jej triednu povahu a jej vzťah k vedám, jej miesto v systéme vedeckého poznania tej či inej historickej epochy. Nie je napr. možné celkom previesť predmet nemeckej idealistickej filozofie z konca XVIII. a zač. XIX. stor. na idealistickú odpoveď na základnú otázku filozofie, hoci táto odpoveď sa stáva súčasťou jej obsahu. Predmet tohto filozofického smeru je nerozlučne spojený s aristokratickou reakciou na francúzske buržoázne revolúcie a na francúzsky materializmus s jeho vzťahom k pozitívnym vedám tohto času. Predmetom filozofie je okruh otázok spolu s úlohami, ktoré táto filozofia vyzdvihuje a zdôvodňuje; predmet filozofie prejavuje sa špecifickým vyjadrením jej triednej povahy, politického zamerania, práve tak, ako sa v predmete filozofie prejavuje jej základný teoretický obsah, odlišujúci príslušný filozofický smer od druhých filozofických smerov. A. A. Ždanov v citovanom vystúpení ukazuje, že „... v priebehu dejín menil sa nielen pohľad na jednotlivé filozofické otázky, no sám okruh otázok, sám *predmet* filozofie bol v neprestajnej zmene, čo celkom odpovedá dialektickej povahe poznania a musí byť jasné každému skutočnému dialektikovi.“¹¹

S tohto hľadiska ukazujú sa s plnou očívidnosťou základný protiklad medzi predmetom marxisticko-leninskej filozofie a predmetom filozofie vykorisťujúcich tried. Filozofické učenie vykorisťujúcich tried zaoberalo sa vysvetlením sveta, a nie plánovaním ciest na jeho revolučnú zmenu. Predmetom týchto učení bolo odôvodnenie vykorisťujúceho poriadku aj v tých prípadoch, keď vystupovali proti prežívajúcemu sa poriadku reakčného zriadenia, ako sa to stalo napr. vo Francúzsku v XVIII. stor. Marx vravel: „Filozofi iba rozličným spôsobom *vysvetľovali* svet, kým vec záleží v tom, aby sa svet *zmenil*.“¹²

Marx v tomto geniálnom výklade o predmete filozofie vykorisťujúcich tried stavia proti nemu predmet dialektického a historického materializmu. Predmetom marxisticko-leninskej filozofie je zdôvodnenie revolučného komunistického pretvorenia sveta. V súhlase s tým je dialektický materializmus

¹⁰ A. A. Ždanov, *O umení*, Bratislava 1950, 94.

¹¹ Tamže, 95.

¹² K. Marx—F. Engels, *Sočinenija* IV, 591.

náuka o najvšeobecnejších zákonoch pohybu, vývinu prírody, spoločnosti a poznania. Pred marxizmom neexistovalo vedecké chápanie predmetu filozofie, v dôsledku čoho filozofia nebola vedou. Marxizmus-leninizmus vytvoril filozofickú vedu, keďže určil, že predmetom vedeckej filozofie sú zákony zmeny objektívneho sveta a teda aj zákony zmien sveta, spôsobených samým človekom. Kým predmarxistickí buržoázni materialisti pozerali na zmenu ako na niečo nepodstatného, povrchového, vonkajšieho, kým idealisti uznávali iba zmenu vedomia, dialektický materializmus po prvý raz v dejinách dokázal, že zmena a vývin sú podstatným, určujúcim obsahom všetkého existujúceho a že všeobecné zákony tejto zmeny sú ozajstným predmetom filozofie. Marxisticko-leninská filozofia v plnej miere podriaďuje riešenie základnej otázky filozofie svojmu predmetu — odôvodneniu komunistického pretvorenia sveta. V súhlase s tým marxizmus-leninizmus podáva dialekticko-materialistické, komunistické riešenie otázky vzťahu vedomia a bytia:

„Ak vedomie ľudí — hovorí súdruh Stalin — ich mravy a obyčaje sú určované vonkajšími podmienkami, ak sa nevhodnosť právnických a politických foriem zakladá na hospodárskom obsahu, je jasné, že sa musíme usilovať o úplnú prestavbu hospodárskych vzťahov, aby sa spoločne s nimi úplne zmenily mravy a obyčaje ľudu a jeho politické poriadky.“¹³

Stačí iba porovnať toto klasické tvrdenie marxisticko-leninskej filozofie s už uvedenými tvrdeniami Holbacha a Fichteho, aby s plnou zrejmou vystúpil protiklad medzi predmetom dialektického a historického materializmu a predmetom filozofií vykorisťujúcich tried.

Keď sme hovorili o filozofii, predchádzajúcej marxizmu, neprestajne sme zdôrazňovali, že je reč o filozofii vykorisťujúcej triedy. A naozaj, filozofia predmarxistickej epochy je v prevažnej miere filozofiou vykorisťujúcich tried. Avšak predsa len vyšší stupeň v rozvoji predmarxistickej filozofie nie je spojený, ako je známe, s vykorisťujúcimi triedami, ale s oslobodzovacím bojom revolučného roľníctva v Rusku. Túto otázku preskúmame neskoršie v súvis s charakteristikou historických foriem predmarxistického materializmu; zdôrazníme iba to, že ruská predmarxistická revolučná filozofia, nepriateľská vykorisťovateľskému zriadeniu, podstatne sa odlišuje od zahraničného buržoázneho materializmu (nehovoriac už ani od idealistickej filozofie) tak svojou triednou povahou, ako aj svojím predmetom. Osobitne preto klasici ruskej materialistickej filozofie došli až tesne k dialektickému materializmu a prekonalí vo svojom učení všetky systémy minulosti.

Keď charakterizujeme revolučný prevrat vo filozofii, vykonaný Marxom a Engelsom, a keď zdôrazňujeme, že dialektický materializmus má iný predmet ako predchádzajúce učenia, musíme súčasne poukázať, že vznik dialektického materializmu bol pripravený predchádzajúcim rozvojom filozofie,

¹³ J. V. Stalin, *Spisy* I, Bratislava 1949, 315—316.

predchádzajúcou zmenou jej predmetu. Súdruh Stalin učí, že „... dialektický materializmus je produktom vývinu vied, medzi nimi aj filozofie, v predchádzajúcich obdobiach“.¹⁴ Veľmi vážnu úlohu v historickej príprave dialektického materializmu hral boj materializmu proti idealizmu, materialistické odhalenie predmetu idealistickej filozofie, rozvoj materialistického zdôvodnenia predmetu filozofie i jeho protikladu oproti predmetu teologie i druhých pavied. Nehľadiac na niektoré všeobecné črty, prislúchajúce predmarxistickej filozofii, odrážala táto filozofia vývin spoločensko-ekonomických formácií, triedny boj, sociálne revolúcie, prechod od jedného spoločenského zriadenia k druhému a podstatne sa menila. Zmeny, vývin filozofie, ktoré trvaly niekoľko storočí, mali podstatný charakter, lebo odrážali kvalitatívne zmeny vo vývine spoločnosti. Marx a Engels objavili dve historické formy materializmu — antický materializmus a buržoázny materializmus; charakterizovali ich ako dve pokrokové epochy vo vývine filozofie. Lenin a Stalin objavili vyššiu formu predmarxistického materializmu — ruský revolučne demokratický materializmus, ktorý došiel až tesne k dialektickému materializmu. To sú tri hlavné pokrokové etapy v zmene predmetu filozofie, ktoré historicky pripravili základnú, principiálnu, revolučnú zmenu predmetu filozofie, ktorú uskutočnil marxizmus. Zmena predmetu filozofie vznikla v boji materializmu a idealizmu; ich protikladu prirodzene odpovedal protiklad v riešení otázky o samom predmete filozofického poznania.

Základnými príčinami, ktoré podmieňovali zmenu predmetu filozofie, boli predovšetkým určité sociálno-ekonomické presuny, po druhé, v dôsledku toho zmena miesta filozofie medzi pozitívnymi vedami, odtrhnutie rozličných konkrétnych vied od filozofie. Takýmto spôsobom mala zmena predmetu triedne a gnozeologické korene ako každý proces poznania objektívnej reality.

Zo začiatku na tom stupni vývinu výrobných síl, ktorý charakterizuje otrokársku spoločnosť, neexistovala ani filozofia, ani oddelené konkrétne vedy ako špeciálne oblasti poznania so svojím osobitným vymedzeným predmetom. Leukippova, Demokritova, Epikurova, Lukréciova atomistika bola aj filozofiou aj prírodovednou teóriou. Nebolo inakšej fyziky okrem fyziky Aristotelovej alebo iných filozofov, hoci ona súčasne tvorila časť filozofickej náuky. Prírodoveda a filozofia prírody, dejiny a filozofia dejín zostávaly v antickom období nerozdeleným celkom. „V podstate — hovorí A. A. Ždanov — Gréci poznali iba jednu nerozčlenenú vedu, do ktorej patrily aj filozofické predstavy.“¹⁵

Vládnúce triedy otrokárskej spoločnosti s charakteristickým pohrdaním manuálnou činnosťou, ktorú zaznávaly ako záležitosť otrokov, nemaly bezprostredný záujem na špeciálnom, konkrétnom skúmaní oddelených, čiastoč-

¹⁴ J. V. Stalin, *O marxizme v jazykovede*, Bratislava 1950, 31.

¹⁵ A. A. Ždanov, *O umení*, Pravda, Bratislava 1950, 95—96.

ných prírodných javov. Jednako však postupný rozvoj výrobných síl, usku-
točňovaný samými pracujúcimi, nahromadenie praktickej výrobnnej skúse-
nosti nevyhnutne dovedly k rozhraničeniu všeobecných, abstraktných filo-
zofických predstáv a konkrétnych, prakticky overených poznatkov. Učenie
Thalesovo, že všetko pochádza z vody, pri všetkom význame tohto pokusu
pochopiť svet v jeho hmotnej jednote, samo osebe bezprostredne nič nedávalo
vtedajšiemu praktickému životu, ktorý správne učil, že víno sa robí z révy,
olej z olív, železo z rudy atď. S vývinom výrobných síl v antagonistickej spo-
ločnosti, so zjavením sa protikladu medzi rozumovou a fyzickou prácou vzniká
neprestajné rozhraničovanie medzi filozofiou a výrobnou praxou, medzi filo-
zofiou a pozitívnymi vedami, bezprostredne pospájanými s praktickými po-
trebami.

„Svojráznosťou vývinu filozofie — hovorí Ždanov — je to, že sa od nej
v tej miere, ako sa rozvíjajú vedecké poznatky o prírode a spoločnosti, odlučujú
pozitívne vedy jedna po druhej. V dôsledku toho sa oblasť filozofie
neprestajne zmenšovala úmerne k vývinu pozitívnych vied (treba poznamenať,
že tento proces neskončil ani do dnešných dní) a toto oslobodzovanie sa
prírodných aj spoločenských vied zpod žezla filozofie predstavovalo progresívny
proces i pre prírodné a spoločenské vedy i pre samu filozofiu.“¹⁶

V smysle uvedených tvrdení o osobitných vlastnostiach vývinu filozofického
myslenia v predmarxistickej epoche ukazuje sa zrejme, že filozofia v otro-
kárskej spoločnosti nemala ešte svoj špecifický predmet, ktorý by ju ohrani-
čoval od konkrétnych vied. No jednako len už v antickej filozofii prejavovalo
sa ostro a presne protirečenie medzi materialistickým a idealistickým chápa-
ním predmetu filozofie, na ktorý sa vtedy pozerali ako na predmet poznania
vôbec. Antický materializmus — smer Demokritov — vyzdvihoval, pokiaľ
ide o predmet poznania, skúmanie materiálneho prvotného základu javov
a súdil, že tento základ je obsiahnutý v samých javoch a tvorí ich podstatu.
Niektorí materialisti pokladajú za takúto „prvú hmotu“, prvú podstatu vodu,
druhú vzduch, „neohraničenú hmotu“, oheň, atomy atď., no všetci v proti-
klade k starogréckej mytológii popierajú každý iný predmet poznávania
okrem prírody. Na prírodu pozerajú ako na jedinú existujúcu realitu, večnú,
nezničiteľnú, absolútnu. Engels takto charakterizuje toto materialistické sta-
novisko: „Materialistický svetonáhľad značí jednoducho chápanie prírody
takej, aká ona je bez všetkých postranných prídavkov.“¹⁷

Takéto chápanie filozofie, spojené so zmenou samého jej predmetu, bolo
znamenitým výdobytkom ľudského myslenia; jeho význam prejavuje sa oso-
bitne v porovnaní s idealistickým riešením tej istej otázky. Platón, tvorca
idealistického mystického filozofického systému, postavil, ako je známe,

¹⁶ A. A. Ždanov, *O umení*, Pravda, Bratislava 1950, 96.

¹⁷ K. Marx—F. Engels, *Sočinenija* XIV, 651.

za predmet filozofie fantastický „svet ideí“, predstavovaný ako svet existujúci pred svetom vecí. Platón snižoval prírodu a predstavoval ju iba ako bledú tónu záhrobného „sveta ideí“, božstva. Všeobecné pojmy („človek“, „strom“, „dom“) vydával Platón za samostatné bytosti, existujúce mimo subjektu a toto prevrátené, mystifikujúce poznanie, odtrhnuté od reality pokladal za predmet filozofie. Kým materializmus antickej epochy napomáhal rozvoj vedeckého poznania a v značnej miere sa s ním stotožňoval, idealizmus spolu s náboženstvom stál proti jedinej nerozčlenenej vede starých Grékov ako nepriateľský svetonáhľad.

Historická ohraňenosť antického materializmu, nehľadiac na jemu vlastný naivno dialektický pohľad na prírodu, bola v tom, že jeho vývody nespočívajú na širokom vedeckom základe; jeho vývody nesú smyslovo názorový alebo špekulatívny charakter. S tým je spojená nerozlíšenosť predmetu filozofie, príznačná pre antiku a jeho stotožnenie s predmetom poznania vôbec. Vývin vedeckých poznání nevyhnutne vyvracal stotožnenie hmoty vôbec s jedným z jej stavov; toto stotožnenie bolo vlastné antickému materializmu a odhaľovalo nevedeckosť tých filozofických zovšeobecnení, ktoré priviedly vtedajších materialistov k zabsolutizovaniu toho či iného stavu hmoty.

Vo feudálnej spoločnosti, ktorá vystriedala formáciu otrokársku, filozofia aj prírodoveda nachádzaly sa dlhý čas v úpadku. Vládnúca katolícka cirkev vyhlásila vedecké bádanie za kacírstvo a zakazovala ho. V najlepšom prípade sa dovoľoval výklad a komentovanie tých prírodovedných prác, ktoré sa nachádzaly v Aristotelových dielach. Obraz sveta sa predvádzal v súhlase s tým, čo sa rozprávalo v biblii. Filozofiu prevrátili na slúžku teologickej, jej úloha spočívala v zdôvodňovaní a objasňovaní náboženských dogiem, v logických „dôkazoch“ existencie božej; jej predmet stotožňoval sa v dôsledku toho s predmetom teologickej. Na vyplnenie takejto úlohy nebolo, prirodzene, sa treba filozofii obracať na skúsenosť, ktorá vyvracala teologické tvrdenia. Tak sa vyvíjal pohrdavý vzťah ku každodennej ľudskej skúsenosti, k svedectvám smyslových orgánov, ku všetkému materiálnemu, čo stálo nepriateľsky proti náboženským predstavám. Jednotlivé výdobytky vo vede aj filozofii (napr. práce učencov a filozofov u národov Ďalekého Východu a Strednej Ázie) nemohly zmeniť všeobecný stav filozofie a vedy v stredoveku.

S vývinom kapitalistického spôsobu výroby museli ideologovia novej triedy — buržoázie v záujme vývinu výrobných síl vystúpiť proti podrobeniu filozofie teológii a v dôsledku toho aj proti stotožňovaniu predmetu filozofie s teologickou „problematikou“. Vývin výrobných síl podmienil nevyhnutnosť empirického skúmania obkolesujúceho nás sveta: mechanických, fyzikálnych i chemických javov, povrchu zemského, vykopávaných bohatstiev, rastlín, živočíchov atď. V tejto epoche sa pokroková materialistická filozofia rozchádzala s náboženstvom; prírodoveda, oslobodzujúca sa tiež od náboženských pút, menila sa na vedu, samostatnú nielen vo vzťahu k náboženstvu, ale aj

vo vzťahu k filozofii. Heliocentrická sústava veľkého poľského učenca Koperníka bola revolučným činom, ktorým prírodoveda prejavila svoju nezávislosť od náboženstva.

V týchto historických podmienkach postupovalo urýchleným tempom rozhraničenie medzi filozofiou a prírodovedou. Progresívny charakter tohto oddelenia prírodných vied od tzv. naturfilozofie geniálne odhalil V. I. Lenin.

„... pokiaľ sa nevedeli chytiť do skúmania faktov, vždy vytvárali všeobecné teórie a priori, ktoré sa vždy ukázali neplodnými. Metafyzik-chemik nevedel ešte skúmať chemické procesy v ich skutočnosti a vytvoril teóriu o tom, čo je chemická afinita. Metafyzik-psycholog usudzoval, čo je vlastne duša. Výsledok nestál za mnoho. Nie je možné usudzovať o duši, keď si neujasníme čiastočné psychologické procesy: pokrok tu môže pozostávať iba v tom, že odhodíme všetky všeobecné teórie a filozofické konštrukcie o tom, čo je vlastne duša a že dokážeme postaviť na vedeckú pôdu študovanie faktov, ktoré charakterizujú tie či iné psychické procesy.“¹⁸

Takýmto spôsobom Lenin ukazuje, že až do vzniku konkrétnych vied o prírode mali filozofické predstavy o prírode nevyhnutne abstraktne špekulatívny charakter. Ba čo viac tieto abstraktné špekulatívne predstavy o prírodných zjavoch spútalý vývin prírodovedných predstáv v takýchto otázkach. Bolo nevyhnutné oddeliť prírodovedu od prírodnej filozofie, oddeliť dejiny od filozofie dejín. Bolo to nevyhnutné aj pre prírodné vedy aj pre filozofiu, aby mohla prejsť od abstraktne špekulatívnych zovšeobecnení k vedecky zdôvodneným a prakticky dokázaným zovšeobecneniam.

V týchto podmienkach vznikla a mohla sa rozvinúť druhá historická forma predmarxistického materializmu — buržoázny materializmus XVII. a XVIII. stor. Tento materializmus prevyšuje predchádzajúci antický materializmus predovšetkým svojím neporovnateľne širším a významným prírodovedeckým základom. Materialisti novej doby už nestotožňujú ako ich predchodcovia predmet filozofie s predmetom poznania vôbec; vychádzajú z historicky sformovanej delby práce vo vedeckej oblasti a pokúšajú sa vymedziť vzájomný vzťah medzi filozofiou a pozitívnymi vedami. No jednak len buržoázny materializmus v dôsledku svojej triednej povahy a osobitosti vedeckého poznávania svojej epochy nesie metafyzický charakter, robiac v tejto veci ústupky antickému materializmu. V súhlase s tým je predmetom materializmu v XVII. a XVIII. stor. metafyzicky chápaná príroda, priznávanie akejsi nepremennej podstaty objektívneho sveta. Buržoázni materialisti vysvetľovali materialistické chápanie prírody ako niečo metafyzicky večné a nezničiteľné. Bránili v boji s idealizmom a teológiou zásady materializmu, no predovšetkým dokazovali nepremennosť prírody, čo sa im zdalo najdôležitejším dôkazom jej večnosti. Takýmto spôsobom sa myšlienka iba jedinej absolútnej prírody,

¹⁸ V. I. Lenin, *Sočinenija* I, 127—7.

vo svojom charaktere pokroková a ateistická, prekrúcala metafyzicky a zne- možňovala buržoáznemu materializmu vedeckú definíciu predmetu filozofie.

Špekulatívnosť buržoázneho materializmu spôsobila, že predmet filozofie sa odtrhával od praktickej ľudskej činnosti, otázka zmeny objektívnej reality človekom sa vylučovala zo sféry filozofie, v dôsledku čoho sa predmet filozofie previedol na predmet prostého pozorovania. Napokon idealistické chápanie dejín, vlastné buržoáznemu materializmu, ešte viac obmedzovalo, ochudobňovalo a narúšalo historicky pokrokovú predstavu o predmete filozofie, ktorú tento materializmus rozvíjal. No hoci je takáto predstava o predmete filozofie natoľko obmedzená, jednako len vyniká nad idealistické chápanie tohto problému a značí podstatný krok vpred k svojmu vedeckému riešeniu. Engels charakterizuje historickú zásluhu materializmu XVII. a XVIII. stor. takto: „Vtedajšej filozofii slúži veľmi ku cti, že sa nedala pomútiť obmedzenosťou súčasných prírodovedeckých poznatkov, počínajúc Spinozom a končiac veľkými francúzskymi materialistami — nástojčivo sa usilovala vysvetliť svet z neho samého, prenechávajúc podrobné odôvodnenie budúcej prírodovede.“¹⁹

Z toho jasne vyplýva, že najlepší predstavitelia materializmu z obdobia upevnenia buržoáznej spoločnosti nielenže nestavali svoje učenie proti prírodovede, ale naopak opierali sa o jej tvrdenia, stavali pred prírodovedcov nové problémy a tým popoháňali prírodovedu. Materializmus objektívne napomáhal odlúčenie pozitívnych vied od filozofie a pripravoval pre ňu podmienky. Tak P. Holbach, stavajúc sa proti náboženstvu, určil si za cieľ „vrátiť človeka prírode“ a propagoval vytvorenie vied, zaoberajúcich sa skúmaním rozličných oblastí prírody. Napísal, že medicína, fyzika, náuka o poľnohospodárstve, slovom všetky užitočné vedy sa zle rozvíjajú, zmietajú sa na mieste z nedostatku skúsenostných faktov v dôsledku prežitých filozofických tradícií a autorít, pretože učenci „idú radšej vyznačenými cestami, než aby si kliesnili nové cesty; dávajú prednosť blúzneniu svojich fantázií a svojim nesmyselným hypotézam pred naliehavými pokusmi, ktoré by jedine mohli vyrvať prírode jej tajomstvá“.²⁰

Naproti materializmu idealistická filozofia rozhodne vystupovala proti odlúčeniu pozitívnych vied a popierala ich právo na samostatnú existenciu; proti prírodovede stavala špekulatívnu „filozofiu prírody“ a proti dejinám rovnako špekulatívnu „filozofiu dejín“. Pozitívne vedy sa jej zdaly „obmedzenými“, „konečnými“, o filozofii sa nazdávala, že je to systém absolútneho poznania v poslednej inštancii ako „veda vied“, súca podávať nadvedecké poznanie. Takéto idealistické hodnotenie pozitívnych vied bolo analogické s náboženským vzťahom k vedeckému poznaniu vôbec. Je prirodzené, že filozofické systémy tohto druhu, ktoré si nárokovaly vyčerpávajúce poznanie

¹⁹ F. Engels, *Dialektika prírody*, Praha 1950, 27.

²⁰ P. Holbach *Sistema prírody*, 11.

všetkého existujúceho, nemohly napomáhať vývin vied, keďže usilujúc sa stát nad vedami, vnucovali živému ľudskému poznaniu vývody, diktované nie reálnym životom, ale potrebami idealistického systému, náboženskými dogmami atď. Prírodovedci, ktorých idealisti odháňali od filozofie, ostávali bez nevyhnutnej metodologickej svetonáhľadovej opory a často zabľúdili k plazivému empirizmu. Títo učenci, ignorujúci filozofiu a nadávajúci na ňu, dochádzali k podceňovaniu teoretického myslenia vôbec. Preto nie div, že Newton, ktorý vystúpil proti filozofii a pohľadovo o nej hovoril ako o jalovom mudrovaní, zakončil svoje prírodovedecké bádania vysvetľovaním svätého Písma.

Charakteristickou osobitnou vlastnosťou idealizmu bolo stavenie predmetu filozofie proti predmetu pozitívnych vied. Súdruh Stalin píše, že idealizmus „... pokladá svet za stelesnenie absolútnej idey, svetového ducha, vedomia...“.²¹ Z toho jasne vyplýva, že idealizmus hľadá predmet filozofie mimo objektívneho, materiálneho sveta, keďže podstata prírody podľa jeho náhľadu nachádza sa mimo prírody. Idealizmus, meniac ľudské poznanie na nadprírodnú silu, v podstate tvrdí, ako ukazuje súdruh Stalin, že „... reálne jestvuje len naše vedomie, že materiálny svet, bytie a príroda jestvujú len v našom vedomí, v našich vnemoch, predstavách a pojmoch...“.²² Idealizmus ďalej popiera existenciu skutočného, t. j. od vedomia neodvislého sveta a tým „... popiera možnosť poznať svet; neverí v hodnovernosť našich poznatkov, neuznáva objektívnu pravdu a súdi, že svet je plný „vecí osebe“, ktoré veda nikdy nemôže poznať...“.²³

Predmetom idealistickej filozofie bolo teda vždy mystifikujúce, prevrátené, zabsolutizované poznanie, pričom vonkajší svet, odrážaný v tomto podstatne ľudskom vedomí sa vydáva za výtvor tohto vedomia. Príkladom takéhoto riešenia otázky predmetu filozofie môže byť nemecký idealizmus z konca XVIII. a zo zač. XIX. storočia. Kant vyhlásil, že „vec osebe“ (t. j. objektívna realita) nemôže byť predmetom filozofie, keďže je nepoznateľná. Podľa Kanta je predmetom filozofie, čiže ozajstným predmetom poznania, ľudské vedomie. No nie je to reálne vedomie človeka, ktoré odráža vonkajší svet — je to vedomie klamné, odtrhnuté od skutočnosti, vydávané za silu, ktorá vytvára „svet javov“, ktorý sa chápe objektívne idealisticky. Fichte, ako je známe, odvrhol Kantovu „vec osebe“ a celkom prešiel na pozície subjektívneho idealizmu. Absolútny subjekt, ľudské *Ja*, ktoré Fichte vyhlásil za predmet filozofie, predstavuje, ako dokázal Marx, „metafyzicky prevráteného ducha v jeho odtrhnutí od prírody...“.²⁴ A napokon Hegel premenil Fichteho

²¹ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Pravda, Bratislava 1948, 640.

²² Tamže, 641.

²³ Tamže, 642.

²⁴ K. Marx—F. Engels, *Sočinenija* III, 542.

absolútny subjekt na „absolútnu ideu“, ktorým termínom označuje fantastické, nadľudské, nadprirodzené myslenie, t. j. božstvo. Lenin o tejto veci písal: „... každý vie, že taká ľudská *idea*, no idea bez človeka a pred človekom, idea v abstrakcii, idea absolútna je teoretický výmysel idealistu Hegla.“²⁵

Takto nemá idealizmus, ako každá mýlna náuka, ozajstný, reálny existujúci predmet: ani absolútny subjekt Fichteho, ani absolútna idea Heglova veru neexistujú. Jednako len by bolo chybou, nevidieť v týchto úvahách základný fakt, že každý idealizmus (práve ako náboženstvo) je určitou, pravda, fantastickou formou odrazu objektívnej reality. Práve preto je Heglova absolútna idea mystifikáciou skutočných procesov, prebiehajúcich v prírode a spoločnosti, čo neraz poznamenali klasici marxizmu-leninizmu. Keď skúmame idealizmus s hľadiska materialistického chápania dejín, musíme mať neprestajne na pamäti vývody Marxa a Engelsa: „Aj hmlisté fantázie mozgu ľudí sú sublimátmi (produktami) ich materiálneho životného procesu, ktorý môže byť určený skúsenosťou a ktorý je spojený s materiálnymi predpokladmi.“²⁶

S tohto hľadiska je pochopiteľné, že Heglova „absolútna idea“ predstavuje výklad reakcionárskeho nemeckého zriadenia začiatkom XIX. stor. ako čohosi rozumného, a nie úbohého, v „subjektívnom ohodnotení obmedzeného“ ľudského úsudku. Heglova „idea“ odmietala revolučné pretváranie, žiadala uspokojenie sa so skutočnosťou, vraj rozumnou, odstrkovala ľudové masy od účasti na historickom procese. Hegel charakterizoval pruskú monarchiu ako stelesnenie absolútnej idey; je prirodzené, že takáto predstava o predmete filozofie mala pri všetkej svojej špekulatívnosti presný triedny obsah, plne odhalený klasikmi marxizmu-leninizmu.

Kým francúzsky materializmus XVIII. stor. chytil sa do boja s predchádzajúcim a súčasným idealizmom typu Leibniza, Berkeleyho a Humea, ruský klasický materializmus zasadil gniaviaci úder najsilnejšej a najvyvinutejšej forme idealizmu — nemeckej idealistickej filozofii z konca XVIII. a zač. XIX. stor. a popohnal dopredu materialistické chápanie predmetu filozofie. Materialistická filozofia ruských revolučných demokratov, tretia a najvyššia forma predmarxistického materializmu je predchodcom marxizmu v Rusku. Vieme, že Marx a Engels prešli k vedeckému komunizmu z revolučného demokratizmu, ktorý bol prvou fázou utvárania marxistickej filozofie. Aj ruská revolučne demokratická filozofia došla tesne k vedecko teoretickému zdôvodneniu revolučnej zmeny sveta. Belinskij, Herzen, Černyševskij, Dobroľubov, Pisarev vyhlásili boj proti odtrhnutiu filozofie od oslobodzovacieho boja pracujúcich. Pozerali na filozofiu ako na duchovnú zbraň v boji proti zotročeniu ľudu a odhaľovali nepolitické heslá filozofie. „Dôležitosť

²⁵ V. I. Lenin, *Sočinenija* XIV, 214.

²⁶ K. Marx—F. Engels, *Sočinenija* IV, 17.

teoretických otázok — písal Belinskij — závisí od ich vzťahu k skutočnosti“²⁷ a s tohto stanoviska Belinskij vášnivo obviňoval filozofický smier s vykorisťovateľským poriadkom. Z úvah Černyševského — dokazoval Lenin — vanie duch triedneho boja. Černyševskij oprávnene kritizoval Hegla pre „jemnocitnú láskavosť k existujúcemu“²⁸ keďže videl v tejto filozofii príkaz usmierenia sa s reakcionárskym zriadením. „Hegel“ — zdôrazňuje Černyševskij — je otrokom existujúceho stavu vecí, terajšieho zriadenia spoločnosti.“²⁹ Marx aj Engels vysoko oceňujú túto pozoruhodnú základnú črtu Černyševského svetonáhľadu, ktorá svedčí o tom, že vstúpil na filozofickú arénu v tomto čase zgniavej a vykorisťovanej triedy. Podľa Leninových slov Černyševskij „...bol nezvyčajne hlbokým kritikom kapitalizmu, aj keď odhliadneme od jeho utopistického socializmu“³⁰.

Všetky tieto otázky, ktoré sú s hľadiska starej profesorskej filozofie vládnucej triedy „nefilozofické“, po prvý raz v dejinách predmarxistických učení vyzdvihli klasici ruskej filozofie ako vážne filozofické otázky. Mal teda úplnú pravdu pokračovateľ Černyševského, Pisarev, ktorý tvrdil, že konečný cieľ filozofie a vôbec poznania „spočíva v tom, že treba navždy rozriešiť nevyhnutný problém hladných a nahých ľudí; okrem tohto problému rozhodne niet ničoho, o čo by sa bolo treba starať, o čom by bolo treba rozmýšľať a nad čím by sa bolo treba namáhať“.

Premáhajúc špekulatívnosť, metafyzičnosť a mechanističnosť predmarxistického materializmu, klasici ruskej filozofie obohatili materialistickú teóriu dialektikou, ktorú chápali ako „algebru revolúcie“ (Herzen). S tohto stanoviska neurčoval sa predmet filozofie už ako „ľahostajné“ pozorovanie skutočnosti a obhajoba toho, čo existuje, no ako boj nového proti starému, v smysle zdôvodnenia revolučnej zmeny sveta, aby sa zničila vláda človeka nad človekom. „Všetko nové — písal Belinskij — každé hnutie vpred je iba vtedy ozajstné, ak popiera staré.“³¹ Černyševskij pokladal revolučnú zmenu skutočnosti, obsahujúcu popieranie starého a v dôsledku toho postupný pokrovový vývin ľudstva za veľký, večný a všeobecný zákon.

Klasici ruskej filozofie rozhodne vystupovali proti pestovaniu filozofie ako akejsi „vedy vied“, ktorá si robí nárok na nadvedecké, absolútne poznanie v konečnej inštancii, a súčasne s tým zdôrazňovali nevyhnutnosť vedecko-filozofického svetonáhľadu. „Filozofia, ktorá sa neopiera na špeciálne vedy, na skúsenosť — je mátohou, metafyzikou, idealizmom“, napísal Herzen.

27 V. G. Belinskij, *Poľnoje sobranije sočinenii* X, 411.

28 N. G. Černyševskij, *Izbrannyje proizvodenija* I, 1939, 232.

29 N. G. Černyševskij, *Literaturnoje nasledije* I, 780.

31 V. G. Belinskij, *Pisma* II, 186.

„Empíria, ktorá je mimo filozofie — písal Herzen — je sborníkom, lexikonom, inventárom a keď to tak nie je, nemôže sa sama na seba spoľahnúť.“

Nuž takýmto spôsobom klasici ruskej filozofie postavili otázku o odmietnutí filozofie v starom smysle slova, o premene filozofie na vedu, o nevyhnutnosti spojiť predmet filozofie s bojom pracujúcich, s vývinom spoločnosti a s tým, že človek môže meniť skutočnosť. No jednako len v Rusku v XIX. stor. nebolo revolučného proletariátu, nebolo dôslednej revolučnosti porobenej triedy, ktorá by viedla proletariát. To spôsobilo, že klasická ruská filozofia nemohla riešiť základnú úlohu revolučnej zmeny predmetu filozofie. Došlo sa až tesne k dialektickému materializmu, no zostalo sa stáť pred historickým materializmom, keďže sa nepodarilo prekonať idealistické chápanie dejín. Klasici ruskej filozofie boli ideológmi oslobodzujúceho boja roľníctva; tento boj proti veľkostatkárom nemôže viesť k zničeniu protirečivých tried; v dôsledku toho nebolo možné poznávanie vedeckej filozofie, ktorej predmetom je plánovanie komunizmu. Iba poznanie dialektického a historického materializmu — teoretického základu vedeckého komunizmu — dalo proletariátu a všetkým pracujúcim masám najväčšie ideologické bohatstvo, ktoré vyzbrojilo masu ozajstným heslom boja a ukázalo im reálnu cestu komunistického pretvorenia sveta.

Naša krajina, ktorá sa v XVIII. a XIX. stor. stala rodiskom vyššej formy predmarxistickej filozofie, stala sa potom rodiskom leninizmu, vyššej etapy marxistického učenia. Najvýznamnejší pokračovatelia diela Marxovho a Engelsovho, Lenin a Stalin postúpili na vyšší stupeň marxizmu aj jeho filozofie v jednotlivých odboroch. Lenin a Stalin zovšeobecnilí nové skúsenosti proletariátu v epoche imperializmu, proletárskych revolúcií a budovania socializmu, zovšeobecnilí výtobytky prírodovedy XX. stor., rozvinuli a obohatili celý obsah dialektického a historického materializmu a s ním aj vedecké chápanie predmetu filozofie. Klasická definícia súdruha Stalina: „... Dialektický a historický materializmus je teoretický fundament komunizmu, sú to teoretické základy marxistickej strany...“³² predstavuje najvyšší stupeň vo vývine marxisticko-leninského chápania predmetu filozofie.

Lenin a Stalin v boji s nepriateľmi pracujúcich, s oportunistami v ruskom i medzinárodnom robotníckom hnutí, rozvinuli a obohatili marxistické chápanie podmienok, ciest a prostriedkov revolučného prechodu od kapitalizmu ku komunizmu, vytvorili teóriu sovietskej spoločnosti, náuku o vybudovaní komunizmu tak v určitej, oddelenej krajine, ako aj v celom svete. Tým sa súčasne našlo ďalšie rozvitie, konkretizácia, obohatenie samého predmetu dialektického a historického materializmu. Storočie existencie veľkého filozofického učenia marxizmu prakticky dokázalo, že dialektický a historický ma-

---

³² *Dejiny VKS(b). Krátky prehľad.* Pravda, Bratislava 1949, 100—101.

terializmus v podstate, vo svojom vlastnom predmete líši sa od všetkých predchádzajúcich filozofických učení, že predstavuje skutočne vedecký svetonáhľad — najväčší boj celej pokrokovej ľudskej kultúry. A práve preto je marxisticko-leninská filozofia ideovou zástavou pokrokových síl všetkých krajín v boji za mier, demokraciu a socializmus na celom svete.